

Millî Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri

Türkiye ile Fransa arasında siyasi ilişkiler XVI. yüzyılda başlamıştır. XV. yüzyılın sonlarından itibaren kuzeyde sınırını tespit eden Fransa'nın güneyde genişleme politikası çerçevesinde Fransa Kralları I. François ve II. Henri, Alman (Roma-Cermen) İmparatoru Charles-Quint ile mücadele etmek zorunda kalmış ve bunun için Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım istemişti. Bu sırada gücünün en yüksek noktasında bulunan Türk imparatorluğu ise, Avrupa'da ilerlemek ve Akdeniz'de tam bir egemenlik kurmak amacıyla Fransa Kralları'nın yardım isteklerini olumlu karşılamıştı. Türk-Fransız ilişkilerinin ilk 30 yıllık döneminde (1525-1559), aynı zamanda iki ülke arasında dostluk da kurulmuş oldu.

1536 Şubat'ında Sadrazam İbrahim Paşa ile I. François'nın elçisi La Forest arasında imzalanan Barış, Dostluk ve Ticaret Anlaşması ile kapitülasyon sisteminin temeli atıldı. Kanuni Sultan Süleyman ile I. François'nın yaşamıyla sınırlı olan bu anlaşma, daha sonra birçok kez yenilendi. Fransa'ya maliye, adalet, ticaret, din gibi alanlarda tanınan ayrıcalıklar, bir yandan her padişah değişikliğinde yenilenirken diğer yandan başka devletlere de bu gibi hakların verilmesine yol açtı.

Osmanlı İmparatorluğu ile XVI. yüzyıldan itibaren dostluk ilişkileri kuran Fransa, Osmanlı topraklarında hem manevi hem de maddi bir mirasa sahipti. Hayır, sağlık ve eğitim kurumları, Fransız dilinin yaygınlığı, dinî korumacılık vb. bu ülkedeki ayrıcalıklı manevî konumunu güçlendiren etkenlerdi. Beş yüzyılda bu manevî mirası yaratan Fransa, XIX. yüzyıldan itibaren de Osmanlı İmparatorluğu'na transfer ettiği sermayesiyle, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren şirketleriyle bu kez imparatorluğun ekonomik ve mali hayatındaki etkinliğini sürdürdü; özellikle Osmanlı Bankası, Düyun-ı Umumiye İdaresi, demiryolu, madencilik şirketleri gibi kuruluşlar Fransız üstünlüğünün birer göstergesiydi.

Türk-Fransız ekonomik ilişkileri, 1838'de imzalanan Osmanlı-Fransız Ticaret Sözleşmesi ile yeni bir boyut kazandı ve Osmanlı ekonomisini korumak amacıyla konulan bazı kısıtlamalar Fransa lehine kaldırıldı. Öte yandan 1854 yılında Kırım Savaşı'nı finanse etmek amacıyla başlatılan borçlanma hareketi, diğer Avrupalı sermayedarları olduğu gibi Fransız yatırımcıları da cesaretlendirdi. Osmanlı İmparatorluğu'na yabancı sermaye transferi, dış borçlanmalar ve yatırımlar kanalıyla gerçekleşti. Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız sermayesi, I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa'dan gelen toplam sermayenin en önemli kısmını oluşturdu. Savaştan önce Fransız sermayesi %59,28 oranında bir payla birinci sırada yer alırken, Alman sermayesi %26,04, İngiliz sermayesi ise %14,68 oranında bir paya sahiptiler. Sektörler itibarıyla sermaye yatırımlarında Fransız özel şirketleri %50.58 oranında bir payla önde giderken, Fransa'nın Osmanlı dış borçlarındaki payı ise %60.31 idi.

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren, Sanayi Devrimi'ni tamamlamış, dolayısıyla yeni pazar ve hammadde kaynağı arayışına çıkmış Batılı Devletlerin rekabetine sahne oldu. Bölgenin jeopolitik ve jeostratejik konumunun yanı sıra toprak altı ve toprak üstü zenginliklerinin cazibesine kapılan Batılı güçler, gerek ticaret sözleşmeleriyle gerekse sermaye yatırımlarıyla ve borç politikalarıyla Osmanlı topraklarında söz sahibi oldular. Bölge ile olan çıkarları nedeniyle derin bir rekabet içine giren İngiltere, Fransa ve Rusya, "Doğu Sorunu" adı altında XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasından başlayarak önce Avrupa'daki, daha sonra da tüm topraklarının paylaşılmasına yönelik politikalar izlediler. I. Dünya Savaşı sırasında ise bu devletler, yeri gelince İtalya'yı da aralarına alarak üçlü ve dörtlü gizli paylaşım anlaşmaları imzalayarak Osmanlı topraklarını kâğıt üzerinde paylaştılar ve böylece Anadolu ve Ortadoğu'daki çıkar bölgelerini

belirlediler. 1916 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan Sykes-Picot gizli paylaşım anlaşmasında Suriye kıyıları ve hinterlandının yanı sıra Çukurova, Sivas, Elazığ, Antep, Urfa ve Maraş Fransa'ya verildi; Halep-Şam-Musul üçgeni ise Fransız nüfuz bölgesi olarak belirlendi.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli **Mondros Mütarekesi**'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte İtilaf Devletleri yıllardır bekledikleri fırsata kavuştular ve hiç zaman kaybetmeden işgal eylemlerini başlattılar. Mütarekeyi izleyen günlerde İngilizler Musul ve İskenderun'u işgal ettiler (8-9 Kasım 1918). 11 Aralık 1918'de Fransız subaylarının yönetiminde 400 kişilik yerli Ermeni'den Kurulu bir Fransız taburu Dört Yol'a, 17 Aralık 1918'de de Yarbay Romieu komutasında yine çoğu Ermeni olmak üzere 1500 Fransız askeri Mersin'e girdi. Bu kuvvetten ayrılan müfrezeler Tarsus'u ve Adana'yı işgal ettiler. Böylece Fransızlar Mersin, Tarsus, Yenice, Adana, Pozantı, Ceyhan, Toprakkale, Bahçe ve İslahiye'ye yerleştiler. İngilizler ise, daha sonra Antep (1 Ocak 1919), Maraş (22 Şubat 1919) ve Urfa'yı (24 Mart 1919) işgalleri altına aldılar. Ne var ki İngilizlerin bu işgal eylemleri Fransızlarla aralarında sorun yarattı; zira bu bölgeler, 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot gizli paylaşım anlaşmasında Fransa'ya verilmişti. Sorun 15 Eylül 1919'da Fransa ile İngiltere arasında imzalanan sözleşmeyle çözüldü ve İngilizler, Antep, Urfa, Maraş'ın yanı sıra Suriye'den ve askerî kontrolü Ocak 1919'dan itibaren kendilerine bırakılmış olan Çukurova'dan çekildiler, karşılığında ise Musul'a sahip oldular. Fransızların Kilikya olarak adlandırdıkları Çukurova bölgesinde tek söz sahibi olmalarının yanı sıra 1919 Kasım'ının başlarında Kilis, Urfa, Maraş ve Antep'i ele geçirmeleri üzerine yerli halkın girişimi ile millî müfrezeler kurulmaya ve işgal kuvvetlerine karşı saldırılar düzenlenmeye başladı.

Fransızlar, Adana bölgesini işgal eder etmez, beraberlerinde getirdikleri Ermeni alayından (Ermeni intikam Alayı, Doğu Lejyonu) başka bölgede bulunan ve I. Dünya Savaşı'nda göç edip sonradan geri dönen Ermenileri de silahlandırarak Türklere karşı kullandılar. Diğer yandan Antep'i Ermenilerle birlikte işgal ederlerken, Maraş'ta 21 Ocak 1920'de başlayan çarpışmalarda önceden silahlandırılmış Ermenilerle birlikte Türklere karşı savaştılar, Urfa'da ise 15 Şubat 1920'de Ermeni ve Süryanilerden oluşan 1200 kişi bölgede başlayan çarpışmalara Fransızların tarafında katıldılar. Fransız-Ermeni ilişkileri tamamen çıkar ilişkileri üzerine kurulmuştu. Ermeniler, Fransa'yı Türklerden "intikam almak" için araç olarak kullanırlarken, Fransızlar da Sykes-Picot gizli paylaşım anlaşmasında kendilerine bırakılan bölgedeki siyasal, ekonomik, kültürel çıkarlarını sürdürebilmek amacıyla onların koruyuculuğu rolünü üstlenmişlerdi. Aslında Fransa, Ermenilerin Çukurova'da bağımsız bir güç oluşturmalarını istemiyordu. Gerek Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda Ermenistan konusunda takındığı tutum gerekse Fransız resmi belgeleri bunu doğrulamaktadır. Şöyle ki Fransa, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan devletlerle yapılacak barış antlaşmalarının koşullarını belirlemek üzere toplanan Paris Barış Konferansı'nda, ekonomik çıkarları nedeniyle Çukurova'nın Ermeniler tarafından Büyük Ermenistan projesine dâhil edilmesine karşı çıkmıştı. Ne var ki, Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da işgal ettiği topraklarda mevcut konumunu sağlamlaştırmak konusunda Ermenilere güvenen, bir başka deyişle onları kullanan Fransa, Ermenilerin sürekli sorun çıkarmasından da son derece rahatsızdı.

İşgal ettikleri bölgelerde Türk halkını sindirmek amacıyla Ermenileri silahlandıran, saldırı, tecavüz, katliam eylemlerinde onlara destek olan Fransızlar, Güney ve Güneydoğu Anadolu'daki işgal politikalarının ve Ermeni yanlısı tutumlarının **Mustafa Kemal** ve Türk halkı tarafından hiç de iyi karşılanmadığının farkındaydılar. 1919 yılının sonlarında Mustafa Kemal'in siyasî ve askerî gücünden oldukça endişelenen Fransız devlet adamları, ayrıca Anadolu hareketinin gittikçe güçlenerek İslam dünyasını harekete geçirme tehlikesi ve Mustafa Kemal'in Suriye'de Fransızlara başkaldıran Araplar üzerindeki etkinliği karşısında oldukça tedirgindiler. Sonuçta çözümü Mustafa Kemal'e yaklaşmakta buldular ve Fransa'nın Suriye eski Yüksek Komiseri Georges Picot aracılığıyla onunla ilişki kurdular. 7

Aralık 1919'da Sivas'ta gerçekleşen Picot-Mustafa Kemal görüşmesinde, Mustafa Kemal'in "bölgedeki Fransız işgalinin sona erdirilmesi, aksi takdirde Türklerin bu toprakları geri almak için savaşa devam edecekleri" yolundaki sözlerine karşılık Picot, "Adana'da kendilerine sağlanacak ekonomik ayrıcalıklara karşılık olarak Antep, Urfa, Maraş ve Çukurova'nın boşaltılabileceğini" söylemişti. Her ne kadar bu görüşmeden olumlu sonuç alınamamış ise de, Fransızlarla Türkler arasında "yarı resmî" dahi olsa bir görüşmenin gerçekleşmesi, Türk-Fransız ilişkilerinin geleceği açısından önemli bir aşamaydı.

Türk-Fransız görüşmelerinin başlamasında, politik faktörlerin yanı sıra ekonomik faktörler de önemli rol oynuyordu. Öyle ki, İtilaf Devletleri'nin işgali altındaki bölgelerde Fransız çıkarlarının daha fazla zarar görmemesi için bir an önce Türklerle barış yapılmasını isteyen Fransız iş çevreleri bulunuyordu. Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren çeşitli mali ve sınai kuruluşlarınca Kasım 1918'de kurulan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız Çıkarları Topluluğu" (Groupement des intérêts français dans l'Empire Otoman) tarafından Fransız Hükümeti'ne yapılan baskı, Picot'nun Sivas'a Mustafa Kemal'in ayağına gitmesinde önemli bir etkendi. Dolayısıyla Fransa'nın izlediği politikalarda bölgedeki çıkarları belirleyici oluyordu. Hatta bazı Fransız devlet adamları, Çukurova'da bulunuş nedenlerinin tamamen ekonomik içerikli olduğunu resmi belgelerinde açıklamışlardı. Şöyle ki Fransa, özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük önem kazanan dokuma endüstrisinin ihtiyacı olan pamuk hammaddesini uygun fiyatlarla temin edebileceği yeni kaynaklar arayışına girmişti. Çukurova bölgesi ise, pamuk üretimi için son derece elverişliydi ve Fransa'nın bir yıllık pamuk ihtiyacını karşılayacak kapasitede verimli topraklara sahipti. Bu topraklarda pamuğun yanı sıra tütün, çeltik tarımı da yapılıyordu; bu bölge tam bir tahıl ambarıydı. Ancak Fransa'nın Mondros Mütarekesi sonrası Çukurova'yı işgal etmesiyle birlikte, özellikle 1919 sonlarında bölgenin resmen İngilizlerden devralınmasıyla başlayan savaş bölge ekonomisini olumsuz etkilemişti.

Fransa'nın işgalci konumuna karşın bölgedeki çıkarlarını korumak amacıyla Mustafa-Kemal ile temasa geçmekte sakınca görmemesine karşın Çukurova, Antep, Urfa, Maraş yöresindeki Fransız komutan ve idarecilerin yanlış tutumları, Türk-Fransız ilişkilerinin gittikçe bozulmasını beraberinde getirdi. Özellikle 11-12 Şubat 1920'de Maraş'tan, 11 Nisan 1920'de Urfa'dan çekilmek zorunda kalmaları, ayrıca Antep'te çok ciddi Türk direnişiyle karşı karşıya kalarak Toroslar ve Adana ovasında büyük kayıplar vermeleri Fransızların moralini iyice bozdu. Tüm bu gelişmelere karşın Anadolu hareketinin önderi ile ilişkilerini sürdürmekte kararlı olan Fransızlar, çeşitli temsilcileri kanalıyla Mustafa Kemal ile görüşmek istediler. 1920 Şubat'ında Amiral de Bon kanalıyla Mustafa Kemal ile görüşmek isteyen Fransızların bu istekleri, görüşmenin gerçekleşmesi için Mustafa Kemal'in Çukurova, Antep, Urfa ve Maraş'ın boşaltılmasını şart koşması üzerine geri çevrildi; daha sonraki aylarda aynı yöndeki çabaları yine sonuçsuz kaldı. Ancak Güney cephesinde süregelen çatışmalardan ötürü uzlaşma yolu arayan Fransa'nın Lübnan ve Suriye Yüksek Komiseri General Gouraud'nun çabaları sonucu, Fransa ile TBMM Hükümeti arasında 23 Mayıs 1920'de 29 Mayıs gecesinden itibaren 20 gün için geçerli olacak bir ateşkes anlaşması imzalandı. Fransa, bu geçici ateşkes anlaşmasında Antep, Sis ve Pozanti'yı boşaltmayı ve Türk ulusal hareketini desteklemeyi taahhüt ediyor, buna karşılık da bölgede Fransız işadamlarına ve yönetimine ayrıcalık hakları tanınmasını talep ediyordu. Ne var ki bu ateşkes, Fransızların 8 Haziran 1920'de Karadeniz Ereğlisi'ne asker çıkarmaları üzerine bozuldu. Bununla birlikte Fransa'nın TBMM Hükümeti ile geçici dahi olsa bir ateşkes anlaşması imzalaması, onun Ankara Hükümeti'ni "de facto" (fiilî olarak) tanıdığını gösteriyordu. Her ne kadar bu ateşkes bozulsa bile, ateşkes anlaşmasında birtakım ekonomik ayrıcalıklar talep eden Fransa, bu kez 10 Ağustos 1920'de imzalanan **Sèvres Antlaşması**'yla birlikte yürürlüğe giren Üçlü Sözleşme (Accord Tripartite)'de, Kilikya da dâhil olmak üzere Sivas'tan Bitlis'e ve Dicle'nin Suriye sınırı ile birleştiği yere kadar uzanan üçgende

“ekonomik nüfuz bölgesi” sahibi oldu.

Sèvres Antlaşması, Türk-Fransız ilişkilerine yeni bir boyut getirdi. İtilaf Devletleri bu antlaşmanın bir an önce yürürlüğe girmesini beklerken, Mustafa Kemal ülkesinin parçalanmasına kesinlikle razı olmuyordu. Ancak TBMM Hükümeti'nin Sèvres'in iptal edilmesi konusundaki kararlılığı askeri platformdaki başarılarıyla da desteklenince (I. **İnönü Muharebesi**), İtilaf Devletleri ister istemez Sèvres'i görüşmek üzere Londra'da konferans masasına oturmak zorunda kaldılar (21 Şubat-12 Mart 1921). Aslında Türk heyeti Sèvres Antlaşması'nı tartışmak için değil, ulusal hareket politikasını ve **Misak-ı Milli**'yi Avrupa'ya tanıtmak amacıyla Londra'ya gönderilmişti. Türk heyetinin başkanlığını yapan Dışişleri Bakanı **Bekir Sami (Kunduh)**, **Londra Konferansı**'nın sonunda, 11 Mart 1921'de Fransız Başbakanı Briand ile “politik, askeri, ekonomik nitelikte ve Türkiye-Suriye sınırını saptayan” bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmada Fransızlar, Sèvres Antlaşması ile birlikte kabul edilen Üçlü Sözleşme'de kendilerine verilen ekonomik nüfuz bölgesinin bu kez “ekonomik işbirliği” (Kilikya, Maraş, Urfa, Elazığ, Sivas ve Diyarbakır'da) adı altında onaylanmasını sağlıyorlardı. Ne var ki Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in tamamen kendi inisiyatifiyle imzaladığı bu anlaşma, Misak-ı Milli'ye aykırı oluşu nedeniyle ne Mustafa Kemal tarafından ne de TBMM tarafından onaylanmadı. Bekir Sami-Briand Anlaşması'nın Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmeyişi Fransız kamuoyu tarafından tepkiyle karşılanırken, Başbakan Briand bu olayın “Türk-Fransız uzlaşma politikasının başarısızlığı” şeklinde yorumlanmaması gerektiği görüşünü savunuyordu. Briand'ın gerek siyasî gerekse askerî alanda aynı politikayı sürdürme kararlılığının sonucu olarak ise, Fransızlar görüşmelerin başlatılması konusunda Mustafa Kemal'e başvurular. Bunun üzerine Bekir Sami-Briand Anlaşması metni Misak-ı Milli'ye uygun bir şekilde yeniden düzenlendi ve yeni Türk önerileri 18 Mayıs 1921 tarihinde Dışişleri Bakanlığı Hukuk Müşaviri Münir (Erteğün) Bey tarafından Yenice Garı'nda Fransız Doğu Ordusu I. Tümen Komutanı General Dufieux'ye verildi.

Fransa, işgal ettiği bölgelerde özellikle Ocak 1920'den itibaren Kemalistler tarafından iyice zorlanmış ve bunun sonucunda gerek asker sayısını gerekse harcamalarını artırmak durumunda kalmıştı. Ayrıca Anadolu'da gittikçe artan Bolşevik etkinliğinden, Mustafa Kemal'in Batılı emperyalist güçlere karşı verdiği savaşla Müslüman dünyasının sempati ve desteğini kazanmış olmasından ve bölgedeki Panislamist faaliyetlerden rahatsız oluyordu. Tüm bu etkenlerin yanı sıra Yunanlıların Anadolu'da giriştikleri ikinci saldırıda da başarı elde edememeleri (II. İnönü Muharebesi), Fransa'yı Ankara ile uzlaşmaya iten temel nedenlerdendi. Bu arada TBMM Hükümeti'nin Münir Bey kanalıyla gönderdiği yeni anlaşma taslağı üst düzey Fransız yetkililerinin tepkilerine yol açtı. Buna karşın, Ankara ile barış yapmak konusunda ümitsizliğe kapılmayan Başbakan Briand'ın kararlı politikası sonucu, Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı, eski Bakan Franklin Bouillon 1921 Haziran'ında Türk karşı önerilerini görüşmek üzere Ankara'ya gönderildi.

13 Haziran'da başlayan görüşmelerde hâlâ Sèvres üzerinde direnen ve Bekir Sami-Briand Anlaşması'nın görüşmelerde temel alınmasını öneren Franklin Bouillon, Misak-ı Milli üzerinde ısrar eden Mustafa Kemal'in kararlı tutumu karşısında Misak-ı Milli metnini incelemek zorunda kaldı; görüşmeler sonunda ise, Mustafa Kemal'in tam bağımsızlık ve kapitülasyonlar konusunda ödün vermeyeceğini, ayrıca Bekir Sami-Briand Anlaşması'nın Sèvres Antlaşması'nı hatırlatan “nüfuz bölgeleri”ne ilişkin maddesinin Ankara tarafından kesinlikle kabul edilmeyeceğini anladı.

Mustafa Kemal tarafından kendisine 21 Haziran'da yarı-resmî olarak önerilen yeni anlaşma taslağı hakkında Paris'in görüşünü almak amacıyla görüşmelere ara verilmesini isteyen Franklin Bouillon'un Ankara'ya yaptığı ikinci ziyaret ise, Türk Kurtuluş Savaşı'nda iç ve dış dengelerin değişmesi açısından önemli bir dönüm noktası olan Sakarya Zaferi'nden sonra gerçekleşti. Ankara'da 24 Eylül'de başlayan görüşmelerde, Franklin Bouillon'un Paris'te Başbakan Briand'la

birlikte hazırladığı 26 Ağustos 1921 tarihli anlaşma taslağı esas alındı. Görüşmelerde özellikle nüfuz bölgeleri, Türkiye-Suriye sınırı gibi konularda anlaşmazlık çıktı. Sınır konusunda, Mustafa Kemal, Payas'tan başlayacak sınırın Çobanbey-Nusaybin arasında 20 km. genişliğindeki Bağdat demiryolu imtiyaz bölgesinin güneyinden geçerek Musul vilayeti sınırına kadar uzanmasında ısrarcıydı. Ancak Bouillon, Briand'dan aldığı talimat üzerine sınır konusunda ödün vermedi. Ankara'nın da bu konuda ödün vermek istememesine karşın, Dışişleri Bakanı **Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey**'in de belirttiği gibi "Sovyetlerle muahededen sonra Avrupa'ya da Fransa tarikiyle bir pencere açmaya şiddetle muhtaç olduğumuz için" Bouillon'un önerdiği 11 Mart 1921 tarihli Bekir Sami-Briand Anlaşması sınırı ufak tefek değişiklikler dışında kabul edildi. Sonuçta, Mart 1921 ile Ekim 1921 arasında iki hükümet temsilcileri arasında yapılan uzun görüşme ve tartışmaların bir ürünü olarak, 20 Ekim 1921'de Franklin Bouillon ile Yusuf Kemal Bey arasında **Ankara Anlaşması (İtilâfnamesi)** imzalandı.

Adana bölgesi ile Güneydoğu'da Türk-Fransız savaşını sona erdiren, dolayısıyla Fransa tarafından işgal edilen Anadolu topraklarının boşaltılmasını beraberinde getiren ve Türkiye-Suriye sınırını (İskenderun bölgesi dışında) belirleyen Ankara Anlaşması, TBMM Hükümeti (Ankara Hükümeti)'nin ilk kez Batılı bir devlet tarafından hukuksal açıdan (de jure) tanınması nedeniyle diplomatik bir başarıdır. İtilaf Devletleri kanadından bir ülkenin tek başına TBMM Hükümeti ile bir anlaşma imzalaması, ayrıca İngiltere ile Fransa arasında zaten var olan sürtüşmeleri iyice su yüzüne çıkartarak Kurtuluş Savaşı'nın sonucunun belirlenmesinde TBMM Hükümeti'ne önemli inisiyatif sağladı. Ankara Anlaşması ile TBMM Hükümeti'nin kazandığı en önemli zaferlerden biri de, Fransa'nın bölgedeki ekonomik isteklerinin asgariye indirilerek Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığına ters düşen maddelere bu anlaşmada yer verilmemiş olmasıydı. Bu anlaşmanın Türkiye açısından bir diğer önemli kazanımı ise, 16 Mart 1921 tarihli **Moskova Antlaşması** ile doğuda barışın sağlanmasından sonra güneydeki sınır sorunlarının da diplomatik yollarla çözüme kavuşturulmasıydı. Böylece güneydeki güçlerini Yunanlılara karşı savaştığı Batı cephesine kaydırma olanağı elde eden Ankara Hükümeti, ayrıca Fransız Hükümeti'nden Büyük Taarruz'a kadar devam edecek olan askeri malzeme yardımı sağladı.

İngiltere'nin bilgisi dışında Fransızlar tarafından tek taraflı yapılan Türk-Fransız anlaşmasının yankılarının İtilaf devletleri bloğunda devam ettiği dönemde (1921 sonunda), Mustafa Kemal, uluslararası kalıcı bir barışın bu aşamada gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda nabız yoklamak üzere Ferit (Tek) Bey'i diplomatik temsilci olarak Paris'e gönderdi. TBMM Hükümeti'nin Paris Temsilcisi Ferit Bey, Fransız Dışişleri Başkanlığı Siyasî Bölüm Başkanı Peretti de la Rocca ile 18 Ocak 1922'de yaptığı görüşmede, Mustafa Kemal'in kalıcı bir barıştan yana olduğunu, ancak bunun sağlanması için en başta İzmir'in Yunanlılar tarafından boşaltılarak Türk egemenliğine bırakılmasının şart olduğunu bildirdi. Yunanistan kanadında ise, Başbakan Gounaris ve Dışişleri Bakanı Baltazzi, gerek Marmara ve Ege bölgesindeki toprakların kendilerine verilmesi gerekse Yunanistan'a kredi sağlamak amacıyla Avrupalı başkentlerde destek arayışına çıktılar, ne var ki Paris ve Londra'da aradıkları desteği bulamadılar ve büyük devletlerin beş ay önce arabuluculuk yapma yönündeki önerilerini kabul ederek kaderlerini onların eline bırakmak zorunda kaldılar. Paris'te uluslararası bir diplomasi masasının oluşturulmasına yönelik çalışmaların sürdüğü dönemde, Mart ayında, bu kez Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey TBMM Hükümeti tarafından Paris'e gönderildi. Yusuf Kemal Bey 13 Mart 1922'de Fransa'nın Suriye ve Lübnan Yüksek Komiseri General Gouraud ile, 14 Mart 1922'de de yeni Başbakan Poincaré ile görüştü ve her iki görüşmede Ankara Anlaşması sonrası Fransızlar tarafından boşaltılan bölgelerde anlaşmanın uygulanmasına ilişkin sorunlar ele alındı. Diğer yandan Fransa'daki görüşmelerinde Ankara'nın gereksinim duyduğu savaş malzemelerini de sağladı. 22 Mart 1922'de Paris'te toplanan İtilaf Devletleri ise, Türk ve Yunan tarafına ateşkes önerme kararı aldılar ve 23 Mart'ta bunu açıkladılar. Ancak İtilaf Devletleri'nin 27 Mart'ta açıkladıkları siyasi

hükümlerde Sèvres alışkanlıklarından vazgeçmediklerini gören Mustafa Kemal için artık büyük ve kesin sonuçlu bir zafer kaçınılmazdı. Bununla birlikte barış yolundaki diplomatik çabaları kesintiye uğratmak istemeyen Mustafa Kemal, 5 Nisan'da İtilaf Devletleri'ne verdiği cevapta ateşkesi ilke olarak kabul etmekle birlikte karşı önerilerde bulundu, bu konuda onlardan aldığı olumsuz cevaba 22 Nisan'da verdiği karşılıkta ise İzmit'te hazırlayıcı nitelikte bir "ön konferans" önerdi. Ne var ki, bu öneriye Fransızların sıcak bakmasına karşın İngilizlerin olumsuz tutumu, İtalyanların ise tarafsız kalmaları konferansın toplanmasını engelliyordu. Daha sonra İngiliz ve Fransızların konferans yeri konusunda (Beykoz veya İzmit) anlaşmaya vardıkları sırada Mustafa Kemal Büyük Taarruz hazırlıklarını başlatacağı

30 Ağustos Zaferi'nin kazanılmasından sonra 9 Eylül 1922'de Türk Ordusu'nun İzmir'e girmesi ve bundan sonra Trakya'yı Yunan işgalinden kurtarmak üzere İstanbul ve Çanakkale Boğazları'na doğru yürüyüşü İtilaf Devletleri kanadında büyük rahatsızlık yarattı. Bu gelişmeler karşısında İstanbul'da görev yapan Fransız Yüksek Komiseri Pellé, 14 Eylül 1922'de Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta şu değerlendirmeleri yapıyordu: "Türklerle dostluğu tercih ettiğimiz takdirde, onlar bu iyiliğimizi unutmayacaklardır. Bu durumdan da okullarımız ve şirketlerimiz yararlanacaktır. Ayrıca Türklerle barış masasına oturduğumuzda galip gibi davranamayacağımızı ve onların koşullarını büyük ölçüde bize dikte ettireceklerini bilmemiz gerekir." 18 Eylül'de ise, Pellé, Fransız Başbakanı Poincaré'nin talimatı üzerine, Boğazlara karşı harekâtın durdurulması için İzmir'de Mustafa Kemal ile bir görüşme yaptı. Pellé'nin arabulucu olarak İzmir'e gitmesinden kısa bir süre sonra İtilaf Devletleri, Mustafa Kemal'e 23 Eylül 1922 tarihli bir nota gönderdiler. Bu notada, Venedik ya da bir başka kentte toplanacak konferansa Türk delegelerinin katılıp katılamayacakları sorularak, görüşmeler sırasında Boğazlara karşı harekâtın durdurulması karşılığında Türklere Meriç'e kadar tüm Trakya ve Edirne'nin bırakılacağı sözü veriliyordu. Bu notada Meriç'e kadar bütün Doğu Trakya'nın şartlı olarak Türk tarafına bırakılması yolunda söz verilmesinin İtilaf Devletleri'ne kabul ettirilmesi için Fransa büyük çaba sarf etmişti. İtilaf Devletleri'nin gönderdiği notaya 29 Eylül'de TBMM Hükümeti tarafından cevap verildi. Bu cevapta, Mudanya Konferansı'nı kabul edildiği, ancak Meriç'e kadar tüm Trakya'nın hemen Türklere teslim edilmesi gerektiği bildiriliyor ve konferans tarihi olarak da 3 Ekim öneriliyordu. Mustafa Kemal'in Mudanya'da toplanacak konferansa katılma kararı almasında Fransa'nın önemli rolü vardı. Şöyle ki, 28-29 Eylül tarihlerinde Mustafa Kemal ile Franklin Bouillon arasında İzmir'de gerçekleşen görüşmede, Franklin Bouillon Mustafa Kemal'i isteklerinin yerine getirileceği ve Barış Konferansı'ndan önce Doğu Trakya'nın Türklere bırakılacağı konusunda ikna etmiş, Mustafa Kemal ise İngilizlerin çıkartma işlemine son verildiği takdirde Türk ordularının ilerlemesini durdurabileceğini bildirmişti. Sonuç olarak Mudanya'da barışa açılan kapı aralandı ve Gazi Mustafa Kemal'in de Büyük Söylev'inde vurguladığı gibi, "Mudanya'da, İsmet Paşa'nın başkanlığı altında İngiltere delegesi **Harington**, Fransa delegesi General Şarpi (Charpy), İtalya delegesi Mombelli'nin katıldıkları konferans toplandı. Bir hafta kadar süren tartışmalı görüşmelerden sonra, 11 Ekimde 'Mudanya Ateşkes Anlaşması' imzalandı. Böylece Trakya anayurda katıldı."

Ancak silahlı mücadele, bitmesine karşın, yerini **Lozan**'da yüzyıllık sorunların tartışılacağı çetin diplomatik savaşa bıraktı. 20 Kasım 1922'de toplanan Lozan Konferansı'na Pellé'nin başkanlığında bir heyetle katılan Fransa'nın ilgilendiği konuların başında Osmanlı borçları, ekonomi, ticaret ve gümrükle ilgili sorunlar, geçmişte kapitülasyonlarla tanınmış haklar ve ayrıcalıklar, Fransız kültür, sağlık ve hayır kurumlarının korunması geliyordu. Toprak sorunu ise 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Anlaşması ile çözülmüştü. Dolayısıyla Ankara Anlaşması'nın Türkiye-Suriye sınırına getirdiği çözümler Lozan'da aynen kabul edilecek, ancak bu anlaşmadan arta kalan tek pürüz olan Hatay Sorunu ileri tarihlerde çözümlenecekti. Osmanlı borçları, konferansta Ekonomik ve Mali İşler Komisyonu'nun başkanlığını üstlenen Fransa'yı en çok meşgul eden sorunlardandı. Çünkü Osmanlı Devleti'ne en fazla borç veren ülke Fransa idi. Diğer

yandan genel ve uluslararası nitelikteki ilk kapitülasyonların verildiği devlet olarak Fransa, bu ayrıcalıklardan vazgeçmemek için çözüm önerileri sunmaktan geri kalmadı. Kapitülasyonların yeni bir şekle girmesine, ıslah edilmesine taraftar olduğunu söylemekten kaçınmayan Fransız heyeti, yeterli teminat verilmedikçe kapitülasyonların kaldırılmasına kesinlikle karşı çıktı. Konferansa özellikle Osmanlı borçları, kapitülasyonların kaldırılması ve Boğazların boşaltılması konularındaki uyuşmazlıklar üzerine 4 Şubat 1923'te ara verildi. Ne var ki, Lozan'da kapitülasyonlar konusunda tek bir cephe halinde hareket eden İtilaf Devletleri, Türk delegelerinin ödünsüz ve kararlı tavırları karşısında konferansın 23 Nisan 1923'te başlayan ikinci döneminde Türkiye'deki kapitülasyonların her bakımdan kaldırılmasını kabul etmek durumunda kaldılar. Osmanlı borçlarının ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan devletlere gelirleri oranında bölüştürülmesi kabul edildi. Sonuçta Türk topraklarını parçalamak ve paylaşmak isteyen devletlere karşı verilen dört yıllık büyük mücadelenin sonunda 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalandı. Atatürk'ün değişikliği "Türk ulusuna karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamlandığı sanılmış büyük bir yok etme girişiminin yıkılışını bildirir bir belge" olan, "yurdumuzu barışa ve bağımsızlığa kavuşturan" bu antlaşma ile yeni Türk Devleti resmen tanınarak uluslararası ilişkilerdeki saygın yerini kazandı.

Bige SÜKAN

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, TTK, Ankara 1988.

ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk-Söylev 1920-1927**, C. II, TTK, Ankara 1984.

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ARAŞTIRMA VE SİYASET PLANLAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan (1922-1923)**, Ankara 1973.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, **Türk İstiklâl Harbi, IV. Cilt, Güney Cephesi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966.

GONTAUT-BİRON, Comte R. de et L. Le Révérand, **D'Angora à Lausanne**, Plon Nourrit, 1924.

HOWARD, Harry, N., **The Partition of Turkey**, Norman University of Oklahoma Press, 1931.

KARABEKİR, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, 2. B., Türkiye Yayınevi, İstanbul 1969.

MAE (Ministère des Affaires Etrangères, Fransız Dışişleri Bakanlığı Arşivi), **Série E Levant Turquie**, Vol. 169, Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız Çıkarları Topluluğu Başkanı M. Boissière'den Fransız Dışişleri Bakanı Pichon'a "İmportance respective des capitaux français, anglais et allemands engagés en Turquie" başlıklı, 30.5.1919 tarihli memorandum, s. 92-94.

MAE, **Série E Levant Turquie**, Vol. 172, 18.5.1921 tarihinde Yenice Garı'nda yapılan Münir Bey-General Dufieux görüşmesi, s. 71-72.

MAE, **Série E Levant Turquie**, Vol. 173, Türk-Fransız Anlaşması'na ilişkin 26.8.1921 tarihli "Projet de Lettre (Définitif) ve Projet de Convention (Définitif)", s. 158-160.

MAE, **Série E Levant Turquie**, Vol.173, Franklin Bouillon'dan Fransız Başbakanı Briand'a 30.9.1921 tarihli telgraf, s. 211.

MAE, **Série E Levant Turquie**, Vol. 176, Ferit Bey'in Paris'te Fransız Dışişleri Bakanlığı Siyasi Bölüm Başkanı Peretti

de la Rocca'yı ziyaretine ilişkin 18.01.1922 tarihli rapor, s.188-189.

MAE, **Série E Levant Turquie**, Vol. 177, Fransız Başbakanı Poincaré'den İstanbul'da görev yapan Fransız Yüksek Komiseri Pellé'ye 16.9.1922 tarihli telgraf, s. 99.

REDAN, Pierre, **La Cilicie et le Problème Ottoman**, Gauthier-Villars, Paris 1921.

PAÏLLARÈS, Michel, **Le Kémalisme devant les Alliés**, Ed. du Bosphore, Constantinople-Paris 1922.

SHAT (Service Historique de l'Armée de Terre, Fransız Kara Kuvvetleri Arşivi), **7 N 3210**, D.1, Afyon Karahisar'daki Tabur Komutanı Binbaşı Labonne'dan Fransız Harp Bakanlığı'na 7.11.1919 tarihli gizli rapor.

SHAT, **7 N 3210**, D.1, Afyon Karahisar'daki Tabur Komutanı Binbaşı Labonne'un Fransız Harp Bakanlığı'na gönderdiği 16.11.1919 tarihli raporun 7.12.1919 tarihli özeti.

SHAT, **7 N 3210**, D.1, Osmanlı Hükümeti Nezdinde İrtibat Şefi Yarbay Mougın'in 8.12.1919 tarihli memorandumu.

SHAT, **7 N 3213**, D.1, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ile Fransız Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Briand arasında 11 Mart 1921 tarihinde Londra'da imzalanan Türk-Fransız Anlaşması.

SHAT, **7 N 3213**, D.3, Fransız Harp Bakanlığı'dan Başbakan Briand'a 19.02.1921 tarihli, "Questions financières turques à la Conférence de Londres" başlıklı rapor.

SHAT, **7 N 3217**, D.3, İstanbul'da görev yapan Fransız Yüksek Komiseri Pellé'den Fransız Dışişleri Bakanlığı'na 14.9.1922 tarihli telgraf.

SOYSAL, İsmail, **Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, 2. B., TTK, Ankara 1987.

SOYSAL, İsmail, **Les relations politiques turco-françaises 1921-1985**, Editions Isis, İstanbul-Paris 1986.

SÜKAN, Bige, "Birinci Dünya Savaşı Sonlarında Kurulan Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız Çıkarları Topluluğu", **100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu 03-05 Kasım 2014 Budapeşte**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015. s. 785-820.

SÜKAN, Bige, "Milli Mücadele Döneminde Türk-Fransız İlişkileri", **90.Yılında Milli Mücadele Sempozyumları: Bildiriler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2011, s. 149-168.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.I, 29.5.1920 tarihli gizli oturum, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, s.43.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.II, 12.5.1921 tarihli gizli oturum, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, s.74.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.

ULUĞ, Naşit, "Milli Mücadele'de Türk-Fransız Münasebetleri", **Hayat Tarihi Mecmuası**, C. II, No. 9 (Ekim 1972), s. 12-19.

YAVUZ, Bige, "Fransız Arşiv Belgelerine Göre Mudanya Konferansı'nın Toplanmasında Fransa'nın Katkısı", **70. Yılında Mudanya Mütarekesi ve Uluslararası Sonuçları: Bildiriler**, Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ar. ve Uyg. Merkezi Yay., Bursa 1993, s. 111-126.

YAVUZ, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri: Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922**, TTK, Ankara 1994.

13/10/2024 tarihinde

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-mucadele-doneminde-turk-fransiz-iliskileri/?pdf=4169> adresinden erişilmiştir